

Микола Гурович Куліш

(1892-1937)

“Поринути в твори Куліша – це значить поринути в український національний світ на всю його глибину. А що Куліш не був ніколи засліплений своєю безмежною любов'ю до України й української людини і викрив її найтрагічніші суперечності і слабкості, то шлях через його український світ раз у раз виводить нас із вершини, з яких видно людство і вічність”.

Біографія

Мико́ла Гу́рович Куліш (18 грудня (6 грудня) 1892, Чаплинка — 3 листопада 1937) — український письменник, режисер, драматург, громадський діяч, газетяр і редактор, діяч української освіти, педагог.

Микола Куліш став драматургом, творчість якого відкрила нові напрямки у розвитку світового драматичного мистецтва 20 і 21 століть.

Народився у селі Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (зараз — територія Херсонської області). У своїх листах він називав рідне село Чаплинь.

Проте від дитинства в нього залишилися суперечливі і грікі враження та почуття. Антоніна Куліш, дружина митця, у своїх мемуарах «Спогади про Миколу Куліша», завершених у 1953 році у Філадельфії, детально виклала один із драматичних моментів його дитячих літ, записаний зі слів письменника, що засвідчує, що мати його неодноразово була за брехню та інші провини.

Свої враження від дитинства загалом Микола Куліш лаконічно узагальнив у відомій автобіографії, написаній 1921 року російською мовою.

Спочатку навчався у церковно-парафіальній школі, де виявився здібним учнем. Чаплинські інтелігенти вирішили допомогти обдарованому хлопцеві і зібрали кошти — близько 100 карбованців — щоб він міг продовжувати освіту.

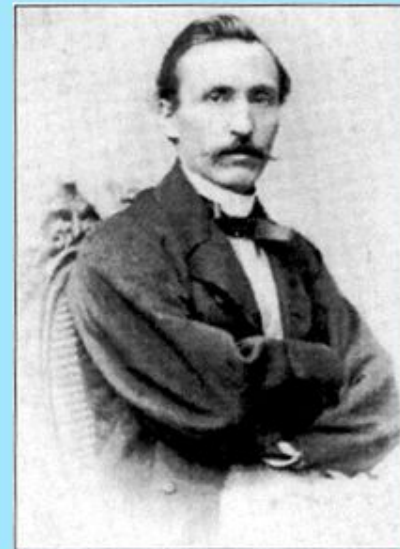
В Олешках

Далі навчався в Олешківському (тепер [Цюрупинськ Херсонської області](#)) міському восьмикласному училищі. Саме тут він і знайомиться з відомим письменником і перекладачем [Іваном Дніпровським](#), який згодом написав багато спогадів про Куліша. Проте через свою різьку вдачу і здатність групувати навколо себе критично мислячих учнів, він мав погані стосунки з керівництвом. Через це Куліша декілька разів відраховували з училища, як він писав з автобіографії «за організацію кружков молодежи и непочтение к начальству».

Але не зважаючи на це, Кулішеві вдалося 1908 року вступити до Олешківської прогімназії. Тут він навчання не закінчив, оскільки заклад закрили у часі, коли до закінчення її Кулішеві залишалося зовсім небагато.

Перші літературні спроби

Загалом у літературному розвитку Миколи Куліша містечко Олешки посідає особливе місце, адже тут він починає писати. Перші його твори — це сатиричні вірші, фейлетони, епіграми, що з'являються на сторінках учнівських рукописних журналів «Наша жизнь», «Колючка», «Стрела», «Веселое язычество», ініціатором і редактором яких він сам і був. Інші, недруковані твори поширювалися у списках серед підлітків та молоді і згодом мали значний вплив на них.

В Олешках також з'являються перші драматичні спроби Куліша — колоритні малюнки з колишнього життя. 1913 року він пише першу п'єсу «На рыбной ловле» російською мовою, що згодом лягла в основу комедії «Отак загинув Гуска».

Перша світова війна

Микола Куліш в часи Першої світової війни

Коли Миколі Кулішеві було 22 роки, він надіслав документи до Новоросійського університету на філологічний факультет, де його навіть зарахували на перший курс. Проте ці плани перервав початок Першої світової війни, коли 1914 року його взяли до війська. В армії несподівано для себе Микола Куліш робить військову кар'єру.

Спочатку він служив рядовим у запасному батальйоні і перед відправкою на фронт захотів побачити свою наречену Антоніну, яка була вчителькою у селі за 72 версти від казарми. Тому він самочинно залишив казарму, через що отримав покарання від полковника, хоча й не дуже суворе.

В 1914 році полковник відправив його до Одеської школи прапорщиків, після закінчення якої він вирушає на фронт. У 1915—1917 роках проводить на передовій. І тут продовжує писати твори. Здебільшого це були вірші й невеличкі драматичні сцени. Деякі його поезії друкувалися у армійській газеті, а одноактні п'єси розігрували солдати.

Перша світова війна погано відбилася на здоров'ї Миколи Куліша: у нього поранення, контузія, посилення критичних настроїв. У 1917 році, вже будучи офіцером, Микола Куліш під час Лютневої революції стає на її бік, пов'язуючи з цим свої надії на побудову гуманістичного і справедливого суспільства.

Період громадянської війни та Української революції. Початок 1920-их років

Микола Куліш-прапорщик серед друзів під час відпустки. Олешки. 1918

З початку [1918](#) — голова Олешківської ради робітничих і селянських депутатів.

У липні 1919 року, перебуваючи в Херсоні, Микола Куліш формує Дніпровський селянський полк у складі Червоної Армії. З цим полком він згодом захищав Херсон і Миколаїв у боях з денікінцями.

За гетьманського правління П. Скоропадського Миколу Куліша було ув'язнено на 5 місяців.

Після повернення Червоної Армії на Україну, він стає начальником штабу групи військ Херсонського та Дніпровського повітових військкоматів.

Микола Куліш у 1920-ті роки

Після демобілізації керував органами народної освіти в Олешківському повіті, редагував газету «Червоний Шлях» у Зінов'євську (тепер [Кіровоград](#)). В цей період він складає першу українську абетку — «Первинка», в якій автор використав твори класичної української літератури, а також деякі власні. Організуючи школи, дбаючи за учнів та вчителів, Микола Куліш багато подорожує південною Україною. Під час голоду 1921—1922 років Куліш усяко намагався допомогти школярам і учням. Події цього періоду життя він зображує у документально-нарисованій повісті російською мовою «По весям и селам». Цей твір складається із двох частин «Из записной книжки 1921 года» та «Из записной книжки 1922 года». У ньому Микола Куліш використовує елементи художньої оповіді, публіцистичні міркування, документалізовані спостереження, за допомогою яких описав голод в Таврії.

В Одесі та Зінов'євську

У 1922 працював у губернському відділі народної освіти в Одесі на посаді інспектора шкіл. В 1924 написав п'єсу «97», в якій розповів про голод 1921-22 на Херсонщині. Постановки цього твору та п'єси «Комуна в степах» (1925) на харківській сцені принесли Кулішу загальне визнання. У 1924 році Куліш також знайомиться із Брійєм Смоличем — відомим письменником і громадським діячем, який залишив багато спогадів про Куліша.

В Одесі письменник стає членом письменницької спілки «Гарт». Цікавиться культурним, літературним і мистецьким життям України свого часу.

В Зінов'євську з кінця квітня до початку червня 1925 року редагує газету «Червоний шлях». У цей час переписувався з Дніпровським та іншими відомими культурними діячами.

В Харкові

В 1925 переїхав до Харкова, де знайомитися із такими визначними діячами української літератури як Хвильовий Микола, Лесь Курбас, Остап Вишня, Володимир Сосюра, Остап Вишня, Юрій Яновський, Павло Тичина, Іван Дніпровський, Григорій Епик та інші. У цей період входив у літературну організацію «ВАПЛІТЕ». Вів багаторічну плідну співпрацю з трупю театру «Березіль» та його режисером Лесем Курбасом, з яким Микола Куліш познайомився у 1925 році.

З середини 1920-их років Микола Куліш поступово стає одною з найцентральніших постатей українського літературного, громадського і мистецького життя, а також центральною постаттю тодішньої української драматургії. Через це у листопаді 1926 року його було обрано президентом «ВАПЛІТЕ» і до січня 1928 року він займав цю посаду. У 1926-1928 Куліш входив до складу редакційної колегії журналу «Червоний Шлях», друкується у альманасі «Літературний ярмарок», пише статтю «Критика чи прокурорський допит», де захищає право митця на самотність на внутрішню незалежність.

З кінця 1929 — член президії нового літературного об'єднання «Пролітфронт». Проте з початком 1930-их років у житті Миколи Куліша настають трагічні сторінки життя: більшість його творів, що доти були досить популярними, зазнають великої політичної та естетичної критики. За допомогою пробільшовицьких літературних критиків та літературознавців творість Миколи Куліша стає одним із негативних тенденцій у тогочасній українській літературі. Після прем'єри драми «Маклена Граса» її категорично не сприйняла публіка та вищі ешелони влади.

Після того, як Микола Куліш на недовгий час покидає Харків і мандрує Херсонщиною, бачачи голодомор 1933 року, він починає розчаровуватися у революційних ідеях. У цей час проти нього спрямовується ідеологічна кампанія, у ході якої затверджується, що п'єси «Народний Малахій», «Мина Мизайло», «Патетична соната» мають за основу ворожі комуністичному режиму погляди.

На першому всесоюзному з'їзді радянських письменників, що відбувся 17 серпня — 1 вересня 1934 року, Миколу Куліша оголосили буржуазно-націоналістичним драматургом. 19 серпня на ранковому засіданні І. Кулик у своїй доповіді про напрямки розвитку української літератури схарактеризував Миколу Куліша як митця, що є представником «виявів націоналізму» в драматургії, та як художника, «більшість п'єс якого є відверто націоналістичними і ворожими нам» і зазначив, що "на них базувалася робота театру «Березіль», коли ним керував Лесь Курбас.

У грудні 1934 року, після похорону свого друга Івана Дніпровського, Миколу Куліша було заарештовано органами НКВС.

Помер 3 листопада 1937 року у радянському концтаборі на Соловках.

Курбас і Куліш

Микола Куліш вважав Леся Курбаса видатним режисером і мислителем. Куліш цінував Курбаса як аналітика мистецтва і літератури, як людину широкої гуманітарної освіти, одного з теоретиків української культури.

Дружба між Кулішем і Курбасем тривала 8 років — аж до смерті і мала великий вплив на становлення українського театру у першій половині 20 століття.

Через те, що Лесь Курбас дуже шанував Куліша, його п'єси ставилися у театрі «Березіль» найчастіше. Безпосередньо Лесь Курбас поставив п'єси «Народний Малахій», «Мина Мизайло», «Маклена Граса», а за його підтримки ставили п'єси «Комуни в степах» і «97». Якби не заборони реперткому, у цьому театрі також було би поставлено комедії «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина», драми «Зона», «Закут», «Вічний бунт», «Патетична соната» — це було в намірах театру «Березіль».

Лесь Курбас вважав Миколу Куліша провідним українським драматургом і неодноразово говорив про це у численних виступах, диспутах, статтях. Курбас був також одним із найретельніших аналітиків творчості Куліша. Відзначаючи особливість драматичної манери, режисер акцентував увагу на тому, що вона «романтична в реалістичному».

Творчість

Микола Куліш займався літературною діяльністю майже все своє життя — 30 років із 45. Драматург писав навіть тоді, коли перебував на Соловках, в ув'язненні. За 1923 — 1934 роки Микола Куліш створив близько 15 п'єс. Проте тексти першої («На рыбной ловле») і останньої («Такі») творів були вилучені у мисьменника під час арешту, і тому вважаються втратеними.

Доля вділила Миколі Гуровичу Кулішу лише 45 років життя. З них лише 10 років - творчого. Усього десяток п'єс, кожна з яких була блискучою і неповторною. Шкода, що не весь доробок дійшов до читачів, але те, що маємо, є чудовим взірцем української драматургії. Переломним в українській літературі став 1924 р. , коли нікому невідомий як письменник М.Куліш надіслав з Одеси до Харкова свою першу п'єсу "97". Перша п'єса М.Куліша "97" з'явилася на сцені театру у 1924 році. Разом з наступними п'єсами "Комуна в степах" (1925), "Прощай село" (1929 - 1930) вона склала своєрідну трилогію про життя українського села 20-х років.

П'єси

Сцена з вистави "Маклена Граса"
М.Куліша. "Березіль", 1933 р.

Перші п'єси «97» (1924), «Комуна в степах» (1925) переважно реалістично-побутового характеру, комедія-фарс «Хулій Хурина» (1926) має експресіоністичні риси; «Зона» (1926) — гостра сатира на партійних кар'єристів, комедія «Отак загинув Гуска» (1927) має елементи символізму. Творчою вершиною стали п'єси «Народний Малахій» (1928), «Мина Мазайло» (1929). Тема цих п'єс — облудність ідеалів комуністичної революції, національне пристосуванство і фальш міщанського середовища. «Патетична соната» (1929) показує боротьбу трьох сил — комуністичної, білогвардійської і національно-патріотичної у 1917-18. У п'єсі використано засоби тогочасної експериментальної драми у поєднанні з традиційним українським театром (вертеп).

У 1930-х рр. написав п'єси «Маклена Граса» (1933), «Прощай село» (1933), «Поворот Марка» (1934), «Вічний бунт» та ін. Твори К. гостро критикувала офіційна критика. Більшість творів К. були поставлені на сцені театру «Березіль» Л. Курбаса. У грудні 1934 драматурга було заарештовано, звинувачено у приналежності до терористичної організації і зв'язках з ОУН. Під час судового процесу по «Справі боротьбистів» у березні 1935 К. засуджений до 10 років соловецьких таборів. На Соловках утримувався в суворій ізоляції. У листопад 1937 К., В. Підмогильний, Ю. Мазуренко, Г. Епік за постановою особливої трійки УНКВС по Ленінградській обл. від 9.10.1937 були розстріляні (за деякими дан., скинуті з баржі у море).

п'єса “97”

“97” – це п'єса з сучасного життя, це картина страшного голоду 1921 – 1922 рр. на Україні, причиною якої була страшна посуха, з одного боку, та варварська політика військового комунізму, з іншого.

У центрі твору – боротьба селян Слобідки Рибальчанської з голодом і глитаями, яку очолює голова сільради комуніст Сергій Смик.

Тема п'єси – відтворення героїчної боротьби найбільш біднішого українського селянства за краще життя в умовах голоду й розрухи після закінчення громадянської війни на Україні.

За жанром “97” – трагедія.

Дія відбувається восени 1921 та протягом зими і ранньої весни 1922 років на Херсонщині. Коли голодна смерть підступила до села, викошуючи щодня десятки бідняків, 97 найбільш бідних громадян Слобідки Рибальчанської підписали протокол, в якому постановили: “Забрати із церкви срібло-золото і перетворити на хліб голодним, котрі у нас пухнуть і вмирають без всякого соблюдення статистики”. Конфлікт між бідняками і куркулями розгортається навколо вилучення церковних коштовностей. Багаті хотіли скомпроментувати, розхитати устої Радянської влади.

Герої п'єси

Головний герой драми “97” – народ, селянська маса. Найколеритніша постать із них – голова комнезаму Мусій Копистка, якого автор “малював з одного дядька незаможника, що їхав зо мною степом... А дядько цей той розказував мені за своє життя(як він був у Сибіру і в тюрмі...)”.

Серьога Смик – голова сільради, він очолює боротьбу з куркулями, саме від нього чекаємо рішучих дій у вирішальні моменти. Смик виступає взірцем революційної свідомості, і своїми вчинками і поведінкою яскраво втілює ідею керівної ролі більшовіцької партії в боротьбі з ворогами Радянської влади. “Серьога – це борець гарячий, нетерплячий”, - ділився враженнями від свого героя М.Куліш.

Параска – типовий представник українського жіноцтва пореволюційного села, її образ споріднений з кращими жіночими образами української класики. Наділена почуттям власної гідності, вона готова піти на смерть за свого чоловіка, бо вірить в нього, в його революційну справу, нову владу.

Вася Стоножа – представник майбутнього, сповнений дитячої щирості й прямолінійності, персонаж вражає почуттям революційної солідарності, готовністю прийняти смерть за майбутнє.

Дід Юхим втілює мудру філософію селянства.

Своєрідне місце у творі займають церковний сторож Ларивон та напівбожевільна старчиха Орина, які уособлюють найтемніші сили села.

“Мина Мазайло”

Політична комедія “Мина Мазайло” — нищівна комедія-сатира на: 1) малороса (мінєє своє українське прізвище на російське Мазєнін задля успіху у службовій кар’єрі); 2) на російський великодєржавний шовінізм (тьотє Мотє Разторгубєвє із Курськє патронує русифікацію Мазайлє); 3) на анахронічний український націоналізм уєнерівськєго типу (дядькє Тарас із Києвє); 4) на духовий інфантілізм індоктринованєї комсомольськєї молоді.

“Мина Мазайло” — класичний зразок політичної комедії “дискусійного” жанру. Діалоги, репліки діють (як каже одна Кулішевє ремарка в п’єсі), “мов шаблі”. Багатство специфікованєї за персонажами мови надзвичайне. Багатогранне Кулішевє слово раз у раз розриваєтьєся, мов бомба, зрушуючи дію на сцені і регіт у залі. Персонажі схоплені в таких найсуттєвіших і оголєних їх рисах, що цілий ряд типів залишився в пам’яті глядача, немов маски старєго вертепного українськєго театру чи *commedia dell’arte*. Як завжди, Куліш виявив тут себе також майстром гротєску і пародії (наприклад, пародія на радєанський тип дискусії в третій дії п’єси).

Куліш увійде в історію української літератури і театру як творець *необароккової* драми. Генеза його стилю дуже складна. Українська традиція для Куліша часів його “97” і “Комун в степах” не сягала далі Тобілевича. Але опісля він засвоїв собі традицію українського вертепу і скарби драматичних поем Лесі Українки (вплив останньої злегка помітний на “Патетичній сонаті”). Куліш ріс у мистецькій атмосфері творчості Павла Тичини, Миколи Хвильового і Леся Курбаса та його театру “Березіль”. Вони ж наштотували його на вивчення європейської і світової драми — від найновішої експресіоністичної — до найдавнішої — східної. Суверенний мистець — Куліш не знав “чужої дії” — нічого не копіював чужого. В пролозі директора театру до інтермедії “Хулій Хуліна” Куліш пише, що автор ніяк не міг укластися в рамки античної, Шекспірової чи Мольєрової драми, бо матеріал і дух часу такий великий і своєрідний, що “ніяк його туди не вбгаєш”,

Вірш М.Братана "Доля", присвячений пам'яті М.Куліша.

Колискові степи - український Техас.
Як назве їх в романі Яновський* потому,
Тут почато життя, життя - і простори, і час,
Що скінчились тобі у краю крижаному.
Крутозламна доба, бунтівний грозівий
Звирував, сколотив і степи, і відроги.
Води рік і морів, і небесний сувій,
На якому записані наші дороги.
Світ на правду і лжу своє серце розсік.
Нам не треба було вибирати де стати,
Може, був не з народження ти більшовик,

Та ніколи не йшов у кати й герострати.
У засліплій пурзі чули десь Соловки,
Як гуляла крізь біль Патетична соната,
Зупинилось життя, і дорога й роки.
І не стало Творця і Солдата.
Може скаже земляк поміркований мій,
Що було, те було, - не роз'ятрюймо рани.
Так до нині ж виспівують за упокій,
З переляку захрипли невдячні краєни.
Та не вірить у згин колисковий Техас:
У роду Кулішів є безсмертний Микола.
І триває життя, і відлунює час
Патетичну сонату млинового кола.

*Примітка: Ю.Яновський скористався біографією М.Куліша, створюючи образ комісара Данила в романі "Вершники".